

Mirator 2/24 (2025)

eISSN 1457-2362

Glossa ry - Keskiajan tutkimuksen seura / Sällskapet för medeltidsforskning /

Society for Medieval studies in Finland

<https://journal.fi/mirator>

CC BY-NC-ND 4.0

Kirja-arvio

Jyrki Nissi

Kuolema keskiajalla – Hyvä kuolema mustan surman ajan Euroopassa

Helsinki: Gaudeamus, 2023.

Janika Aho

Helsingin yliopisto

janika.aho@helsinki.fi

ORCID: 0000-0002-5327-5214

To cite this book review:

Janika Aho, “Kirjaa-arvio: Kuolema keskiajalla – Hyvä kuolema mustan surman ajan Euroopassa. Jyrki Nissi”, *Mirator* 2/24 (2025), 65–66.

Jyrki Nissi

Kuolema keskiajalla – Hyvä kuolema mustan surman ajan Euroopassa

Helsinki: Gaudeamus, 2023. 381 s.

Jyrki Nissin *Kuolema keskiajalla* on ensimmäinen suomenkielinen yleisesitys katolisen Euroopan myöhäiskeskiaikaisesta kuoleman-kulttuurista. Teoksen keskiössä on yhteisön suhtautuminen yksilön kuolemaan. Kuolemaa tarkastellaan konkreettisesti ja käytännön-läheisesti, mikä tarjoaa lukijalle mielekkään näkökulman keskiajan elettyyn uskoon. Teos pohjautuu osittain Nissin väitöskirjaan, jonka lähdeaineistoina hän on käyttänyt ihmekertomuksia kuolleista heräämisistä sekä hyvää kuolemaa käsittelevää opaskirjallisuutta.¹

Teoksen rakenne perustuu oivaltavasti kuole-misen prosessiin ja tämä havainnollistaa luki-jalle sitä, että keskiajalla kuoleminen oli yksit-täistä kuolinhetkeä pidempi tapahtumasarja. Nykykulttuurissa käsitämme kuoleman kaksi-jakoisesti: ihminen on joko elossa tai kuollut. Keskiajalla kuolema oli kuitenkin vaihteittain etenevä prosessi. Nissin tarkastelemissa ihme-kertomuksissa kuolleet saattoivat myös palata ihmehen seurauksena takaisin elävien kirjoihin.

Teoksen alussa käsitellään kuolemaan valmistautumista elämän aikana. Kuoleman mietiskely ja sen hyväksyminen, testamentin teko ja viimeisen sakramentin varmistaminen olivat oleellisia kuolemaan valmistavia käytäntöjä keskiajan ihmisille. Kuolemaan valmistautuminen ja hyvin kuoleminen olivat yleisiä huolenaiheita. Tässä osiossa kuolemaa lähestytään myös kuoleamisen taitoa opettavien *ars moriendi* -oppaiden kautta. Keskiajan kontekstissa hyvä kuolema voidaan nähdä myös osana hyvää ja tavoiteltavaa elämää.²

Kolmannessa luvussa aiheena on itse kuolinhetki ja sen todentaminen keskiaikaisin menetel-min. Tässäkin luvussa korostuvat lähdeaineistojen kuvaukset siitä, miten kuolema ei aina ollut

¹ Jyrki Nissi, *The Communalism of Death and Dying in 15th Century Europe: Evidence of Miracle Narratives and ars moriendi Guidebooks* (Tampereen yliopiston väitöskirjat 439), 2021.

² Ks. Kirsi Kanerva & Marko Lamberg toim., *Hyvä elämä keskiajalla* (Historiallinen Arkisto 140), Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2014.

selkeä tapahtuma ja sitä seuranneet läheiset joutuivat joskus suorittamaan kokeita selvittääkseen, oliko ihminen todella kuollut. Tällaisia keinoja olivat esimerkiksi kuolleeksi epäillyn kutittaminen tai kivun aiheuttaminen. Tässä yhteydessä Nissi käsittelee myös kiintoisasti ja oivaltavasti keskiajan makaaberia taidetta, jonka ydinaiheita olivat mätänevä ruumis sekä elävän ja kuolleen tai kuolemassa olevan kehon rinnastukset. Näin kuoleamisen liminaalinen prosessi hahmottuu myös keskiajan visuaalisen kulttuurin kautta.

Teoksen laajimman osion muodostavat kuoleman jälkeen tapahtuvat asiat kuoleman tiedottamisesta ruumiin pesuun ja hautauskäytäntöihin. Tarkastelu siirtyy hyvään kuolemaan valmistautumisesta ja kuolinhetkestä siihen, miten jo kuolleisiin ruumiisiin suhtauduttiin keskiajalla.³ Viimeisessä luvussa käsitellään jo mainittuja kuolleistaheräämisihmeitä, eli tapauksia, joissa pyhimyksen rukoileminen avuksi herätti jo kuolleen ihmisen takaisin eloon.

Vaikka teos hyödyntää erityisesti kirjallista lähdeaineistoa, kuvallista aineistoa käytetään runsaasti ja havainnollistavasti tukemaan esitettyjä tulkintoja. Kuvatekstit ovat informatiivisia, ja kuvista on annettu kunnolliset teostiedot. Kuva-aineistossa on hyödynnetty myös laajasti Suomen kirkkojen seinämaalauksia – runsainta visuaalista aineistoamme keskiajalta. Kuvien käyttö oleellisena osana historian alan teosta on ansiokas valinta. Teoksen taitto ja ulkoasu miellyttävät lukijan silmää.

Otsikko *Kuolema keskiajalla – Hyvä kuolema mustan surman ajan Euroopassa* vastaa teoksen sisältöä hyvin yläotsikon osalta. Kritiikkiä voisi antaa alaotsikon valinnasta, sillä teoksen sisältö ei pääosin käsittele mustaa surmaa tai juuri siihen liittyviä aineistoja. Rutto mainitaan myös takakansitekstissä ja tällä on ehkä tarkoitus tavoitella laajempaa lukijakuntaa. Kuten johdannossa perustellaan, musta surma vaikutti toki koko myöhäiskeskiajan kuolemankulttuuriin, mutta tämän teoksen yhteydessä sen nostaminen alaotsikon tasolle tuntuu ylimääräiseltä. Teoksen aikajänne kattaa laajasti 1300–1400-luvut, joten alaotsikossa olisi voinut viitata vaikkapa myöhäiskeskiaikaan, sikäli kuin alaotsikko on tämän tyyppisessä teoksessa edes tarpeellinen.

Teoksen runsaus ja yksityiskohtainen ote aiheeseensa saattaa karkottaa hyvin yleistajuista lähestymistapaa odottavat lukijat. Lähdeaineiston merkityksen ymmärtäminen vaatii myös jonkin verran perehtyneisyyttä keskiajan kulttuuriin ja pyhimysten tärkeyteen, joten tyystin keskiaikaa tuntemattomalle lukijalle teos voi olla haastava. Toisaalta laajuus ja lähdeaineistoihin pohjautuva ote palvelee varmasti juuri akateemista lukijaa sekä keskiajantutkimuksen harrastajia. Erityisenä huomiona haluan tuoda esiin Nissin käyttämän kiinnostavan suomen kielen ja pyrkimyksen myös sanavalintojen tasolla tuoda vivahteikkautta kuoleman ja sen prosessin käsittelyyn. Kieli yhdessä teoksen visuaalisuuden kanssa tekee siitä oivaltavaa luettavaa.

Janika Aho, FM, väitöskirjatutkija
Helsingin yliopisto

³ Ks. esim. Thea Tomaini toim., *Dealing With The Dead: Mortality and Community in Medieval and Early Modern Europe* (Explorations in Medieval Culture 5), Brill: Leiden 2018.